

فراهم سازی اطلاعات نقش جدید کتابداران دانشگاهی^۱

نوشته گریس جکسون - براون
ترجمه رضا اردلان

چکیده: منابع اطلاعات الکترونیکی مانند پایگاههای اطلاعات کتابشناسی دیسک نوری، باعث شده تا روش محققان دانشگاهی در بازیابی اطلاعات و روش همکاری کتابداران با محققان دانشگاهی به میزان قابل توجهی تغییر یابد. دیسک نوری و سایر منابع اطلاعات الکترونیکی در کتابخانههای دانشگاهی نیازهای خدماتی جدیدی را از سوی استفاده کنندگان نهایی برای کتابداران به وجود آورده اند. کتابداران دانشگاهی باید به عنوان فراهم سازان اطلاعات، به منظور برآوردن نیازهای خدماتی، همکاری فعال و تنگاتنگی با محققان و تولیدکنندگان پایگاههای اطلاعات الکترونیکی داشته باشند.

مقدمه

منابع اطلاعات الکترونیکی، روش محققان دانشگاهی در بازیابی اطلاعات و روش همکاری کتابداران با محققان دانشگاهی را در یافتن اطلاعات تغییر داده است. نکته مهم، بهبود استفاده از پایگاههای دیسک نوری است. اگر چه بیشتر کتابداران دانشگاهی دیسک نوری را حرکتی می دانند که آنها را به نقشی آرمانی در جامعه فرا می خواند، ولی چون این پایگاهها در کتابخانههای دانشگاهی تقاضاهای جدیدی را به وجود آورده است گروهی احساس نارضایتی می کنند.

تحقیق سنتی کتابخانه ای که در گذشته اساساً متکی بر مواد نوشتاری بود در حال دگرگونی بنیادی است که با نزدیک شدن به قرن بیست و یکم، به طور فزاینده ای بر الکترونیک و استفاده

1. Grace Jackson – Brown, "The Academic Librarian's: New Role as Information Provider" in: *The Reference Librarian*. 1993, no. 39, pp. 76 • 83.

کننده نهایی متکی خواهد بود. پاسخ مناسب کتابداران دانشگاهی در گذر از منابع چاپی در جهت توجه به استفاده کنندگان نهایی برای تهیه اطلاعات کتابشناسی به صورت الکترونیکی، نشان می‌دهد که کتابداران دانشگاهی تا چه اندازه برای ایفای نقش جدید، یعنی فراهم‌سازی اطلاعات، آماده شده‌اند.

کتابداران دانشگاهی فنون و راهبردهای مختلفی را برمی‌گزینند تا نیازهای جدید استفاده کنندگان نهایی را برآورده سازند.

این رهیافتها بسیار متنوع است؛ مانند قرار دادن پایگاههای اطلاعات در کنار میز مرجع، آموزش رسمی پایگاههای دیسک نوری، و ایجاد شبکه‌های محلی^۱ که امکان استفاده همزمان از یک دیسکت را برای چندین نفر که در فاصله نسبتاً دوری از مرکز اطلاعاتی قرار دارند، فراهم می‌سازد.

دستیابی به اطلاعات در مقابل مالکیت اطلاعات

نقش کتابداران دانشگاهی در ارتباط با محققان پایگاههای اطلاعاتی دیسک نوری چیست؟ دیوید لوئیز در مقاله‌ای با عنوان «ابداع دانشگاه الکترونیکی»^(۱) نقش جدید کتابداران را فراهم‌سازی و آسان‌سازی اطلاعات توصیف می‌کند. گرچه لوئیز درباره منابع پیوسته^۲ سخن می‌گوید، نظراتش به تکنولوژی دیسک نوری نیز قابل تعمیم است. لوئیز معتقد است که استفاده مداوم محققان و دانشجویان از ارتباطات الکترونیکی می‌تواند هم روش کار و هم نقش کتابخانه‌ها را در این فرایند تغییر دهد.

شاید بررسی بازگویی پیوسته برای بیان این فرایند سودمند باشد. بیش از یک دهه است که پایگاههای اطلاعات کتابشناسی به عنوان اولین جزء الکترونیکی سیستم ارتباطات محققان، مورد استفاده قرار می‌گیرد. این پایگاههای اطلاعاتی معمولاً مکمل متون چاپی اند نه جانشین آنها، و تا همین اواخر دستیابی به آنها ابتدا از طریق کتابدار میسر بود.

در یکی دو سال گذشته این شیوه تغییر کرده است. سیستمهای جدید، سیاستهای قیمت‌گذاری و بازاریابی که جملگی متوجه استفاده‌کننده نهایی شده‌اند، نقش کتابدار را از میانجی به آسان‌ساز تغییر داده‌اند و موجب دستیابی به پایانه‌ها، آموزش، و هدایت در جهت انتخاب بهترین سیستم برای کار مورد نظر شده‌اند^(۲).

در سال ۱۹۸۵ گریفین در مقاله‌ای با عنوان «رشد مجموعه برای دستیابی به اطلاعات: نقش

کتابداران خدمات عمومی» (۲) پیش‌بینی‌های واقع‌بینانه‌ای برای نقش در حال تغییر کتابداران به عنوان فراهم‌سازان اطلاعات ذکر کرد. او می‌گوید: در حالی که بعضی از پیشروان حرفه کتابداری پایان رشد ارزشمند مجموعه‌های دانشگاهی را پیش‌بینی می‌کنند، عده‌ای دیگر از ظهور دوره‌ای که بیشترین رشد در دستیابی به اطلاعات را خواهد داشت خبر می‌دهند. دلیل این دوگانگی آشکار این است که با تغییر شکل اطلاعات، وظیفه فراهم‌سازی صحیح اطلاعات تغییر نخواهد کرد. با توجه به این حقیقت که اطلاعات در مقادیر فراوانتر و در اشکال متنوع تهیه خواهند شد، این اندیشه در مورد مجموعه دانشگاهی چه تعبیری می‌تواند داشته باشد؟

برای همفکری با کسانی که ظهور کتابخانه‌های بدون کاغذ را رد می‌کنند این جمله تأییدکننده جس شرا را نقل می‌کنیم «کتابخانه‌های بدون کاغذ تقریباً مثل دستشویی بدون آب است». بقای کتابخانه‌های ما در توانایی فراهم آوردن اطلاعات برای متقاضیان نهفته است، بدون توجه به اینکه این اطلاعات را از کجا و به چه شکلی می‌توان فراهم کرد. سخن شرا در این مورد که انتشارات چاپی و الکترونیکی در فرهنگ کتابداری با هم تداوم خواهند یافت، و مهمتر اینکه رمز ارتباطات پژوهشی آینده و اشاعه اطلاعات در گرو عملکرد کتابداران برای دستیابی مؤثر به اطلاعات بدون توجه به شکل آن است، سخن درستی است.

سخنان شرا نقش حیاتی کتابداران را در دستیابی محققان به اطلاعات، یا در حقیقت نیازمندان و مصرف‌کنندگان اطلاعات تداعی می‌کند. نقش کلیدی کتابداران آینده در جامعه‌ای دمکراتیک ایجاد پلی برای یکایک اعضای جامعه است تا آزادانه به اطلاعات دست یابند و آن را مبادله کنند.

آموزش و سواد اطلاعاتی

شیوه‌های جاری و راهبردهایی که کتابداران برای دستیابی محققان به پایگاههای اطلاعاتی دیسک نوری به کار می‌گیرند اغلب تصادفی است. کتابداران اغلب از هماهنگی با روند سریع تغییراتی که در تحقیق به واسطه دیسک نوری بوجود می‌آید باز می‌مانند. بسیاری از آنها تحت تأثیر تولیدکنندگان پایگاههای دیسک نوری و فروشندگان قرار گرفته‌اند که مدعی هستند اطلاعات دیسک نوری برای استفاده نهایی قابل استفاده است و محصولی است که فرد خود می‌تواند آن را به کار گیرد.

اما مطالعاتی که درباره دیسک نوری در اوایل دهه ۱۹۹۰ در کتابخانه‌های دانشگاهی انجام شده است نشان می‌دهد که رضایت استفاده‌کننده نهایی از پایگاههای اطلاعات دیسک نوری مشروط به همکاری نزدیک بخش مرجع با اوست، مطالعات نشان می‌دهد که استفاده‌کنندگان

نهایی، زمانی که برای تحقیق، اطلاعات را بازکاوی می‌کنند، انتخاب درستی ندارند و اغلب به جای استفاده از ابزارهایی مثل دستورالعمل پایگاه اطلاعاتی یا کلید کمک پایگاه اطلاعاتی دیسک نوری، بازکاوی را با کمک کتابدار میز مرجع انجام می‌دهند. محققان، کتابداران را متخصصانی می‌دانند که با تکنولوژیهای جدید و نرم‌افزارهای مختلف پایگاه اطلاعات آشنایی دارند(۳).

هوانگ، که تجربیاتش را دربارهٔ فهرست مشترک کتابخانه‌های دانشگاه ایلینویز (ایلینت پیوسته)^۱ دیسک نوری و تکنولوژیهای اطلاعاتی دیگر به رشتهٔ تحریر درآورده است، بر نقش روبه رشد کتابداران به عنوان آموزش دهندگان تأکید می‌کند. بر طبق نظرات هوانگ کتابخانه‌های دانشگاهی اخیراً از تکنولوژیهای دیگری مانند کامپیوترهای مادر^۲، ریزکامپیوتر، چاپگر لیزری، مدم، و شبکه‌های مخابراتی استفاده می‌کنند. کتابخانه‌های دانشگاهی از این تکنولوژیها برای دستیابی به خدمات پیوسته و پایگاههای اطلاعاتی دیسک نوری سود می‌جویند. دانشجویان، اعضای دانشکده، و سایر محققان کتابخانه جذب روشهای جدید می‌شوند. بسیاری از کتابداران، پایگاه اطلاعات را به خاطر این تولیدات کنار میز مرجع قرار می‌دهند. کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی در مورد این سیستمها، بنابه نیازهای استفاده کنندگان کتابخانه آموزشهای فردی برگزار می‌کنند. بعضی از کتابخانه‌های دانشگاهی برچسبهای مخصوصی را بر نمایه‌های چاپی قرار می‌دهند تا استفاده کنندگان را از بازیابی اطلاعات مشابه با کمک پایگاههای اطلاعاتی پیوسته و دیسکهای نوری مطلع سازند. هنگامی که استفاده کنندگان کتابخانه به اطلاعات جدید دست یافتند برای آموزش به میز مرجع مراجعه می‌کنند.

استفاده کنندگان دیسکهای نوری بار اول بیشتر در مورد نحوهٔ استفاده از کامپیوتر و چگونگی بازکاوی اطلاعات آموزش می‌بینند. این آموزش شامل استفاده از پایگاههای اطلاعاتی، پالایش استراتژیهای جستجو، پیاده کردن اطلاعات و غیره است. پس آموزش فردی در سطوح مختلف لازم است(۴).

بتدریج که کتابداران به آسان‌سازی و استفاده از تکنولوژی اطلاعات برای محققان فرا خوانده می‌شوند، آموزش و تعلیم بخش بزرگی از نقش آنان را تشکیل می‌دهد. متخصصان کتابخانه‌های دانشگاهی گروههای متنوعی را تشکیل می‌دهند. از استفاده کنندگان مبتدی اطلاعات گرفته تا محققان بسیار زبده و آشنا با کامپیوتر. کتابداران در کتابخانه‌های قرن بیستم و یکم، هم با استفاده کنندگانی که از سطوح مختلف تخصص در کامپیوتر برخوردارند و هم با محققانی که

دارای زمینه‌های فرهنگی بسیار مختلف و سطوح مختلف یادگیری هستند، سروکار دارند. لوئیز کتابخانه دانشگاهی را نوعی آزمایشگاه آموزشی تلقی می‌کند که دانشجویان و محققان در محیط دانشگاه الکترونیکی به آزمایش مشغول می‌شوند، و می‌آموزند که چگونه از تکنولوژیهای اطلاعات استفاده کنند. طی سالیان متمادی، کتابخانه اولین ابزار آموزش خارج از کلاس درس بوده است و به جز اعضای دانشکده، کتابداران تنها کارکنان دانشگاه برای همکاری با گروه‌های بزرگ دانشجویان در فعالیتهای دانشگاهی بوده‌اند. استفاده از تکنولوژیهای دیگر به مهارتهای جدیدی محتاج است و کارکنان بیشتری را در فعالیتهای دانشگاهی خارج از کلاس به خود مشغول خواهد داشت. ضرورت و اهمیت نقش آموزشی کتابداران مسؤولیتی است که نمی‌توان آن را نادیده گرفت. یوستر نقش جدید کتابدار مرجع را ارتقاء دهنده سواد اطلاعاتی^۱، میانجی، یا آموزنده می‌داند و معتقد است که سناریوی دیگر تبدیل کتابداران به ترکیبی از میانجی و آموزنده است (۵).

وظیفه آموزنده کمک به استفاده کننده در افزایش دستیابی به اطلاعات و مهارتهای عملی است، در حالی که در نقش میانجی، کتابدار به تعریف و استفاده از منابع اطلاعاتی کمک می‌کند. در نقش میانجی، کتابدار به حفظ جنبه تعاملی انسان کمک می‌کند یا، به قول نایسبیتس، به نیاز همکاری تکنولوژی برتر با تخصص برتر پاسخ می‌دهد، که این نقش پیچیده تر از خود آموزش است. آموزش استفاده از یک کتابخانه خاص و ابزارهای مرجع سودمند است اما کافی نیست.

برای رسیدن به استقلال واقعی اطلاعاتی، استفاده کنندگان باید موارد ذیل را بدانند:

- فرایند تولید، سازماندهی و آماده سازی اطلاعات در منابع مرجع چاپی یا کامپیوتری؛
  - چگونگی متمایز کردن سطوح آماده سازی اطلاعات، به طور مثال تمیز دادن اطلاعات تحلیل نشده از تعاریف انتقادی؛
  - چگونگی ارزیابی انتقادی و گسترش پایگاههای فردی اطلاعات؛
  - چگونگی درجه بندی انتظارات کل جامعه از اطلاعات برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی خاص؛
  - چگونگی ارزیابی منابع اطلاعاتی برای هماهنگ بودن با نیازهای فرد برحسب زمان، بودجه، و سازگاری.
- آموزشی که کتابداران در نتیجه تقاضاهای دیسکهای نوری و سایر منابع الکترونیکی بایستی

ارائه کنند، پیچیده است. برنامه‌های آموزشی مستمر برای کتابداران تجربی و بخش بزرگتری از کتابداران خدمات عمومی در حال حاضر ضروری است تا بتوانند نقش آموزشی خود را در کتابخانه‌های دانشگاهی ایفا کنند. اما این کار فقط تأثیر موقتی دارد. بهتر این است که مدارس کتابداری تغییراتی در برنامه‌های درسی علوم کتابداری به وجود آورند به طوری که کتابداران جوابگوی تقاضاهای در حال تغییر محققان، که به دلیل ارتباطات الکترونیکی و انتشاراتی ایجاد می‌شود، باشند.

ارتباط ثمربخش با استفاده‌کننده نهایی

پیدایش منابع اطلاعات الکترونیکی مانند پایگاه‌های اطلاعات دیسک نوری به استراتژی جدیدی از سوی کتابداران دانشگاهی نیاز دارد. کتابداران بایستی از ارتباط متقابل و مؤثر محققان دانشگاهی، دانشکده‌ای، و دانشجویی بهره‌مند گردند و باید بکوشند تا نیازهای محققان دانشگاهی را که مصرف‌کنندگان اطلاعات هستند، بهتر درک کنند.

ارتباط بین کتابدار دانشگاهی و محقق بخش ماندگار نقش جدید کتابداران به عنوان فراهم‌سازان اطلاعات است. این ارتباطی است که بین محقق و کتابدار در استفاده از اطلاعات بوجود می‌آید، اما کتابدار بایستی بتواند الگوهای استفاده از اطلاعات و نیازهای محققان را پیش‌بینی کند.

کتابداران در جایگاه منحصر به فردی قرار دارند که می‌توانند هم مصرف‌کننده فعال اطلاعات و هم فراهم‌ساز فعال اطلاعات باشند. اینان از قدرت خرید اطلاعات در سطح بالا و دانش و تجربه فراوانی برخوردارند که در نتیجه رشد سیستم‌های فهرست پیوسته کتابخانه‌ای به وجود آمده است.

کتابداران باید از قدرت خرید، دانش پایگاه‌های اطلاعاتی، و دانش الگوهای تحقیق استفاده‌کننده نهایی برای تشویق تولیدکنندگان اطلاعات الکترونیک استفاده کنند تا بتوانند پاسخگوی نیازهای محققان باشند. به این ترتیب، کتابداران، از یک طرف، دانشکده و دانشجویان را از تغییرات و پیشرفتهای تکنولوژی اطلاعات آگاه می‌سازند، و از طرف دیگر، با تشویق تولیدکنندگان اطلاعات الکترونیکی آنها را مورد حمایت قرار می‌دهند تا با تهیه و ارائه تولیدات بهتر به نیازهای محققان پاسخ دهند. کتابداران پل ارتباطی مناسبی در یک اکوسیستم زنجیره‌ای هستند که بین تولیدکنندگان اطلاعات الکترونیکی، محققان و سایر جستجوکنندگان اطلاعات وجود دارد.

کتابداران باید در شناخت عمیق خود از نیازهای محققان با ناشران الکترونیکی و

تولیدکنندگان سهمیم شوند؛ زیرا روش تهیه، بسته‌بندی و پخش اطلاعات بر مبادله و دستیابی اطلاعات و بالاخره بر محققان کتابخانه و تمام کسانی که خواهان و نیازمند اطلاعات هستند تاثیر می‌گذارد. ■

مآخذ:

1. Lewis, David. "Inventing the Electronic University." in: *College and Research Libraries*, 49 (July 1988): 299.
2. Griffin, Mary Ann. "Collection Development to Information Access: The Role of Public Service Librarians." in: *RQ*, 24, p. 286.
3. Allen, Gillian. "CD – ROM Training: What Do Patrons Want?" in *RQ*, 30, Fall 1990: 83 – 93.
Barbuto, Domenica M. and Elena E. Cevallos. "End – User Searching: Program Review and future Prospects." *RQ31* (Winter 1991): 214 – 227.
Bucknall, Tim and Rikki Mangrum. "U – Search: A User study of the CD – ROM Service at the University of North Carolina at Chapel Hill." *RQ 31* (summer 1992): 542 – 553.
4. Huang, Samuel T. "The Changing Role of Reference Librarians in Modern Academic Libraries." *Education Resources Information Center (ERIC)*, ED 313047, 1989: 41.
5. Lewis, P. 292.
6. Euster, Joanne R. "Technology and Instruction." In: *Bibliographic Instruction: The Second Generation*, edited by Mellon, Constance A. Littleton, CO: Libraries Unlimited, Inc., 1987. P. 56.